

II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi

Mustafa Demir*

Özet

Osmanlı Padişahlarının sufi çevrelerle kurdukları yakın ilişkiler cümleye malumdur. Ancak kimi padişahların bu yakınlıkları diğerlerine nazaran dikkat çekici boyuttadır. II. Bayezid-ı veli hükümdarlığı yıllarında İslam'ın mistik yanına gönül vermiş gibi görünmektedir. Kimi şeyhlerle kurduğu temasların ise padişaha siyasi açıdan bir oyun alanı açıp açmadığı üzerinde düşünülmesi gereken bir problemdir. Bu makale II. Bayezid'in sufilerle ilişkilerini ele alırken padişahın siyasi hamlelerinin bu yakınlıkla bağlantısını aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Bayezid, Tarikat, Halveti, Bektaşî, Şah İsmail

State-Religion Relations in the Context of the Sultan- Tariqa Relations in the Era of Bayezid II

Abstract

It's known that Ottoman sultans had strict relationship with *sufis* . However, the relation of some had remarkable compare to others. II. Bayezid, the *veli*-like Saint-, for example, was fond of mystic way of Islam, as far as understood. On the other hands, there was a problem to solve; Was Bayezid's affiliation with *Şeyhs*-saints- or *sufis* pave the way of political gaming area for him or not? This article search for the connection of sultans political maneuver with his friendship to the *sufis*.

Keywords : II. Bayezid, Tariqa, Khalveti, Bektashi, Shah Ismail

Giriş

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren padişahların derviş çevreleriyle yakınlık içinde olduğu bilinmektedir. Osman Bey'in bir Vefai Şeyhi olan Edebali ile teması kızı Mal Hatun ile nikâhlanmasından çok daha farklı ilişkileri içerir. Edebali hem manevi önderliği hem de siyasi

---

* Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mustafademir@gantep.edu.tr. (ORCID ID: 0000-0001-8111-7849)
(Makale Gönderim Tarihi: 28.09.2017, Makale Kabul Tarihi: 01.11.2017)

etkisiyle, Osman Gazi'nin “Bey”liğini meşrulaştıran aynı zamanda Osmanlı Beyliğinin nüfuzunu arttıran ve böylece “Osmanlı hanedanının ortaya çıkmasında ve kurulmasında”¹ önemli rol oynayan bir şeyh konumundaydı.² Orhan Gazi ile Geyikli Baba, I. Murad ile Postinpuş Baba, Yıldırım Bayezid ile Emir Sultan, II. Murad ile Hacı Bayram-ı Veli, Fatih Sultan Mehmet ile Akşemseddin arasında aynı tarzda ilişkiler vardı. Ancak bunlar arasındaki padişah-derviş münasebeti mürid-mürşid bağı gibi değildi.³ Padişahlığın getirmiş olduğu monarşik karakter bir yana, kurulan yakınlıklar sultana açıkça politik güç sağlıyordu. Bu tip ilişkiler yumağının en karmaşık hali, şüphesiz Ortaçağ ve Erken Modern dönemler Avrupa'sında görülen evlilik yolu akrabalıklarla karşımıza çıkmakta ve neredeyse yeni yetme krallar için siyasetin en temel dersi konumuna yükselmekteydi. Osmanlı Devletinde de evliliğin birleştirici gücü dış siyaset bağlamında kullanılmakla beraber⁴ içeride Osman'ın Mal Hatun ile evlenmesi, Yıldırım Bayezid'in kızını Emir Sultana vermesi gibi örnekler “şeyhin” nüfuzundan faydalanma açısından önemliydi. Sonuçları açısından değerlendirildiğinde bilinçli ve ya değil, Osmanlı padişahlarının meşayih ile münasebetleri zaman zaman faydalı bir araç olarak görülmüş olabilir. Diğer taraftan gerçekten sultanların içsel dünyalarını, dolayısıyla da sufizme yaklaşımlarını ortaya koyabilmek kesinlik arz etmeyen bir süreçtir ve birinci ihtimalden daha fazla hata payı içerir. Nihayetinde padişahın her tavrı rasyonelleştirilebilir ve bu da sufi, dindar, veli hükümdar tanımlamasını yapmamızı sağlayacak delillerin, faydacı siyaset lehine, zayıflamasına neden olur. Biz bu çalışmada tüm

¹Halil İncalcık, “Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı ?” , *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 124

²Efsanevi bir kişilik olduğu iddiasına karşın “Hüdavendigâr Livası tahrir defterinde Edebali'nin Bilecik'teki zaviyesine Osman Bey tarafından Kozağacı köyünün vakıf verildiği” yazısı tarihsel kişiliğinin ispatı durumundadır. bk. İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye : Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I. Klasik Dönem (1302-1606) : Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2010, s.22

³Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2004, s.60

⁴Orhan Gazi ile Theodore evliliğini temel alarak konuyu inceleyen bir çalışma için bkz. Anthony Bryer, “Greek Historians on the Turks : The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage”, *The Writing of History in Middle Ages*, ed. R.H.C. Davis and J.M. Wallece-Hadrill, Oxford: Clarendon Press, s.471-493

bu problemleri dikkate alarak II. Bayezid'in dinsel karakterini tartışacak ve onun kişiliğinde, bir Osmanlı sultanının tekke ile temasta bulunmasının aynı zamanda nasıl politik çıkarlar sağladığını anlamaya çabalayacağız.

II. Bayezid Osmanlı hükümdarları arasında dini yönüyle öne çıkan bir padişah'tır ve “veli” ya da “sofu” olarak tanımlanır.⁵ Ancak ilk dönem Osmanlı kroniklerinde sultan “gazi” olarak karşımıza çıkar , “gazi” unvanı Osmanlı padişahlarının öncelikle tercihidir. ⁶Osmanlı klasik dönem yazınsalında ve özellikle 16.yüzyılın ikinci yarısından sonraya tarihlenenlerde II. Bayezid koyu bir dindarlık içinde gösterilir. ⁷ Buna karşılık Uzunçarşılı'ya göre iki farklı yaşamı olmuştur. Amasya'da vali olduğu şehzadelik döneminde “zevk düşkün”, “afyon kullanan” , “ îyş u nûş âlemleriyle ömrünü geçiren” bir profil çizmektedir. Hatta Fatih Sultan Mehmet bu durumu öğrenmiş ve oğlunu bu tarz yaşantıya alıştırdıkları şeklinde haber aldığı iki kişinin kullandıkları uyuşturucu maddeler ile öldürülmesini ve böylece oğluna ders verilmesini, şehzadenin Lalası Fenarîzâde Ahmet Bey'e yazdığı 12 Muharrem 884 (5 Nisan 1479) tarihli bir emirle istemiştir.⁸ II. Bayezid'in şehzadeligi süresince ve üstelik padişahlığının ilk yıllarında da içki alemlerine devam ettiği şeklindeki iddia da yine Uzunçarşılı'ya aittir.⁹ Bu düşünce aslında Neşri ve Oruç tarihleriyle örtüşür, zira padişahın ilk yıllarını konu alan bu iki kronikte de Bayezid'in ne “velililiğinden” ne de “dindarlığından” bahsedilmez. “Beyazid-i Veli” ifadesinin ilk defa kimin tarafından kullanıldığını tespit edemedik. Ancak Evliya Çelebi'nin

⁵ Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c.I., MEB, İstanbul 1991, s.309

⁶Örneğin Mevlana Mehmet Neşri, *Cihannümâ, Osmanlı Tarihi 81288-1483*) kısmı, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay. , İstanbul 2008 , s. 390

⁷ İbn-Kemal Tevârih-i Al-i Osman'da “Hazret-i Resulün yanında tamam makbûl ü müstahabb, belki ahabb idi” ve “ tarikât-i Hazret-i Ahmed-i Muhtara iktidâ ve iktilâda Gâz-yâr-ı ahyâra hâmis” diyerek dini hassasiyetine vurgu yaptığı Bayezid-i Sâni'yi , Gelibolulu Mustafa Âli “ ...zühd ü salâhı pişe ve sülûk-i ta'at u ibadet endişe idinüb kendilere hem nâm-ı kirâmî olan Bayezid-i Bestami gibi teskiye-i nefis ve tasfiye-i ruha mübâşeret itdiler” sözleriyle tasavvufa meyl etmiş bir “abid ü salih padişah” olarak tanımlar. bkz. Mustafa Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr*, I. Cilt II. Kısım, haz.Ahmet Uğru, Ahmet Gül, Musfata Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri 1997, s.816 ve İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, TTK, Ankara 1997, s.8

⁸İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.II. , Ankara , s.246

⁹a.g.y.

Seyahatnamesinde II. Bayezid her defasında “veli” sıfatıyla yazılmıştır.¹⁰ Kendine has üslubuyla abartmayı da ihmal etmeyip veliliğinin kesinliğini bir kıssayla delillendirir ve II. Bayezid’i Beyazid-i Bestami ile kıyaslar.¹¹ Belli ki bu tarihten sonra sultan Beyazid-i Veli olarak anılacaktır. Müstakimzade Süleyman Efendi de Beyazid Camii’nin üzerine vefat tarihini düşerken “Geçdi Sultân Bâyezid Hân-ı Velî” ifadeleriyle bunu teyit etmektedir.¹²

II. Bayezid’in dini hassasiyetleri olduğu, genel kabul gören bir anlayıştır. Anlatıya göre Bayezid’in kendi adıyla anılan külliyesinin beraberindeki camiinin inşası tamamlandığında "Her kim ömrü boyunca ikindi ve akşam namazlarının sünnetlerini terk etmemiş ise, ilk cuma namazında o imam olsun" demesine rağmen kimse çıkmamış ve savaşta dahi hiçbir sünneti terk etmediği için namazı kendisi kıldırılmıştır.¹³ Öte yandan Sultanın sufi çevrelerle olan yakınlığı ise mistik İslam’a olan yatkınlığı dışında bir amaca hizmet ediyor olabilir. Nitekim göreceğimiz üzere bazı çevrelerle teması II. Bayezid’in hem kardeşi Cem Sultan’a karşı giriştiği mücadelede hem de Safevi Hanedanı’nın kurucusu olan Şah İsmail’e karşı hamlede padişahın oyun alanındaki yerini güçlendirmiştir.

II. Bayezid Tarikat İlişkisi

II. Bayezid şehzadelğinde valilik yaptığı Amasya sancağında yaklaşık

¹⁰“Beyazid-i Veli bir derviş-nihâd padişah-ı Ebus's-Selim olmağile...” Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, I. Kitap, Y.K.Y., İstanbul 2006, s.31. Ayrıca Sultanın yaptırdığı ve kendi ismiyle anılan yapıtlara da “veli” sıfatını eklemeyi ihmal etmemiştir. “Beyazid-i Veli Cami...”, s.66 , “ Beyazid-i Veli Hamamı...” , s.28, “ Beyazid-i Veli İmareti...” , s.152 gibi.

¹¹Buna göre; Sultanın canı paça ister, ancak sonra nefsiyle mücadeleye girer. Paça önüne geldiği zaman “ Ey nefis isteğin üzere paça geldi çık ve ye “ demesiyle nefsi bir gelincik suretinde ve iki göz olarak çıkar ve paşayı yer, içeri dönmek isteyince sultan izin vermez ve nefsinin öldürür. Evliya Çelebi, a.g.e., s. 163 Evliya Çelebi Beyazid- i Bestami'nin de nefsinin muhallebi yemek için vücudundan ayrıldığını sonra da geri döndüğünü söyleyerek II. Bayezid'e bir üstünlük atfeder.

¹²Ayvansaryi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l- Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini- Sivil Mimari Yapılar*, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 53

¹³Evliya Çelebi, a.g.e.,s. 67 ;İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s. 36

otuz yıl kalmıştır (1454-1481). Şehir önemli bir şehzade sancağı olmakla kalmayıp, coğrafi konumu ve geçmişten gelen kültürel ve ilmi altyapısı ile de hatırı sayılır bir merkez konumundadır.¹⁴ Özellikle Bayezid'in şehzadeliliği sırasında Amasya Halveti tarikatının güçlendiği bir bölge haline gelmiştir.¹⁵ Yukarıda bahsettiğimiz üzere ömrünün gençlik yılları "îyş u nûş âlemlerinde" geçmiş gibi görünse de bu dönemden itibaren özellikle bazı tarikatlara yakınlık duyduğu, şeyhleriyle görüştüğü bilinmektedir.

Halvetiyye

II. Bayezid dönemindeki en etkili ve yaygın tarikattır. Ebû Abdullah Sirâceddin Ömer b. Ekmeleddin Lahcî Halvetî (ö.1349) tarafından İran'da kurulmuş, ikinci pir olarak bilinen Seyyid Yahya Şîrvânî ve halifeleri tarafından Anadolu'da yayılmıştır.¹⁶ Onun vefatından sonra Muhammed Erzincânî ya da Dede Ömer Rûşenî'nin hangisinin hilafet aldığı kesin değildir.¹⁷ Ancak tarikat dört ana kola ayrılmış (Ruşeniyye-i Halvetiyye, Cemâlîyye-i Halvetiyye, Ahmedîyye-i Halvetiyye, Şemsiyye-i Halvetiyye) ve oradan da kırka yakın şube oluşmuştur.¹⁸ Konumuz itibarıyla ilgimizi çeken kol Şeyh Cemal el-Halvetî'den sonra meydana gelen Cemaliyye-i Halvetiyye'dir.

II. Bayezid'in Cemâl Halveti (Çelebi Halife) ile yakınlıkları Amasya'daki valiliği zaman zarfında başlamış, padişahlıkla beraber Bayezid'in Halvetî'yi İstanbul'a çağırmasıyla devam etmiştir. Amasya'da iken şehzadenin hocalığını yapan Şemseddin Ahmet Çelebi tarafından 1475 yılında yaptırılan Hoca Sultan Tekke'sinin şeyhliği Cemal Halveti'ye verilmişti.¹⁹ İstanbul'da da vezir Koca Mustafa Paşa'nın yaptırdığı ve kendi ismiyle anılan dergâh, imaret, câmî, hamamdan teşekkül eden külliyesinin başına getirilmiş ve 9 yıl süreyle burada irşat faaliyetlerine

¹⁴ Amasya tarihi ile ilgili bk. Hüseyin Hüsameddin , *Amasya Tarihi*, yay. haz. Mesut Aydın-Güler Aydın, Amasya 2007

¹⁵ Nathalie Clayer, *Mystiques, état et Société Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVIe siècle à nos jours*, Leiden 1994 , s. 18

¹⁶ Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf ; Anadolu'da Süfler ,Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)* , İz Yayıncılık , İstanbul 2003, s.27

¹⁷ Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Alîyye (Tarikatlar ve Silsileleri)*, yay. haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 179

¹⁸ a.g.e. s.188

¹⁹ Öngören, ag.e. , s. 43

devam etmiştir, padişahın da buraya zaman zaman ziyarete geldiği bilinmektedir²⁰. Şeyh'in İstanbul'a davet edilişi II. Mehmet'in daha önce başlatmış olduğu İstanbul'u kültür, ilim ve irfan merkezi haline getirme girişiminin devamı olarak görülebileceği gibi, bir mürşidi aynı zamanda bir dostu yakınında bulundurma isteği gibi de algılanabilir.

II. Bayezid'in Cemal Halveti ile dostluklarına başka bir yönden bakmak da olasıdır. Bu açıdan bakıldığında, “Cem Sultan'a karşı güç edinme mücadelesinin bir parçasıdır “ önermesinin doğrulanmasını sağlayacak önemli bir desteğe sahibiz. Molla Cami'nin Nefahâtü'l - Üns'ünde geçen bir menkıbe spiritual bir ilişkinin, mistik öğelerle donatılmış bir motifin aslında politik olarak gerçekleşmiş bir vakianın yansıması olabileceğini düşündürmektedir. Bu menkıbeye göre Bayezid Amasya'da vali iken Çelebi Halife'ye dervişlerin iaşesi için verilmek üzere üç bin akçe gönderir ve bir muradının olduğunu ve şeyhin bunun için meşgul olmasını istirham eder. Şeyh şehzadenin isteğinin ihtivasını anlar ve sonuca ulaşacaklarını söyler. II. Bayezid'e göre Karamanoğlu Mehmet Paşa kardeşi Cem ile birlik olup kendisini babasına kötüleyip ihanetini istemektedir. Çelebi Halife Şeyh Vefa'nın korumasına ve Karaman meşayihinin desteklerine rağmen başarılı olur. Kırk gün geçmeden Mehmed Paşa'nın ölüm haberi gelir ve kısa süre sonra da II. Bayezid tahta oturur.²¹

Çelebi Halife'nin soyu “emsalsiz alim” Cemaleddin-i Aksarâyî'ye dayanmaktadır.²² Nesli itibari ile, Karaman'da ikâmet ettiği sırada Şeyh Abdullah Karamânî'nin hizmetinde bulunuş olması hasebiyle Karaman'da nüfuzunun hissedilir derecede artmış olması akla yakındır. Cem ile mücadelesinde, Karaman ahalsinin kardeşini desteklediği bu zaman diliminde, II. Bayezid Çelebi Halife'nin ruhani yardımlarını almak bir yana, O'nun bölgedeki siyasi gücünden de pekâlâ istifade etmiş olabilir.

²⁰Vicdâni, a.g.e., s. 206

²¹Abdurrahman Câmî, *Nefâhatü'l-Üns*, ter. ve şerh.Lamii Çelebi, yay. Haz.Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2008, s. 708, Karaman meşayihî desteği ifadeleri Nefahatü'l-Üns de geçmez, Taşköprülüzade'nin Şakayıkında ve M.Ali'nin Kühü'l Ahbarında menkıbeye dahil olur. bk. Taşköprülüzade, a.g.e. ,s. 215 ; Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu,c.V., Kültü Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 208

²²Vicdânî, a.g.e., s. 205

Yine bir anlatıya göre Sultan Bayezid, İstanbul'da veba salgının olduğu bir dönemde Çelebi Halife'yi bu duruma karşı dua etsin diye kırk derviş ile birlikte, kendisine bir kese ve dervişlere üçer bin akçe vermek suretiyle Mekke-i Şerîfe gönderir. Şeyh hacca giderken yolda hakkın rahmetine kavuşur ve akabinde veba salgını sona erer ve söyleneceye göre yıllarca görülmez.²³

Nakşibendiyye

Şeyh Bahâeddin Nakşibend (ö. 791-1389) tarafından kurulan Nakşibendiyye'nin Osmanlı topraklarına yayılması Ubeydullah Ahrar'ın (895-1491) XV. Asrın ikinci yarısında hilafet vererek Anadolu'ya gönderdiği Molla İlahî (896-1491) ve halifeleri vasıtasıyla olmuştur.²⁴ Nakşibendiyyenin Anadolu'da kurulan ilk tekkesi 807 (1404-1405) yılında Ammâdzâde Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Ancak bu tekke II. Bayezid devrinde Halvetiyyenin güç kazanmasıyla el değiştirmiş, Halvetî tekkesi haline gelmiştir.²⁵ Nakşibendiyyenin İstanbul'da kesin olarak yerleşmesi ise 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında olmuştur.²⁶ Molla İlahî'nin İstanbul'da Ayasofya Camii 'indeki vaazlarıyla (874/ 1469-1470)²⁷ ve Zeyrek Medresesindeki faaliyetleriyle genişleme sürecine giren tarikat, şeyh Rumeli'ye geçtikten sonra da müridi Emir Ahmed Buhârî aracılığıyla

²³Bk. Câmî, a.g.e., s. 708;M.Ali, Kühü'l Ahbar; Taşköprülüzade, a.g.e.,s. 269. Bu tarihlerde Osmanlı topraklarında vebanın kol gezdiğine dair , Osmanlı arşivlerinde belgeler mevcuttur. En eski şer'iyye kayıtlarını ihtiva eden Bursa'da kayıtlara göre 896 (1491) yıllarından itibaren veba baş göstermiş ve 909 (1504) tarihinde dahi bazı köylerde yayılmıştır. Vebanın İstanbul'daki varlığı da 919 (1513) yılına ait Topkapı Sarayı Arşivindeki bir belgede karşımıza çıkmaktadır, buna göre 6 gün içinde 89 kişi vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. *Osmanlılarda Sağlık*, II.Cilt , ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, İstanbul 2006

²⁴Hamid Algar, "The Naqshbandi Order : A Preliminary Survey of its History and Significance", *Studia Islamica*, 44 (1976), s.139

²⁵Öngören, a.g.e., s.154

²⁶Dina Le Gall, *A Culture of Sufism : Naqshbandis in the Ottoman World, 1450-1700*, New York 2005, s.35

²⁷Taşköprülüzade ve Lamii Çelebi İlahî'nin II.Mehmet'in ölümünden sonra İstanbul'a gittiğini ifade etmektedirler. Oysa bahsi geçen tarih Fatih'in ölümünden 10 yıl öncedir, dolayısıyla bu bilginin kesinliğinde ihtilaf vardır ya da en azından tarih saptaması yanlış yapılmıştır. bk. Le Gall, *The Ottoman Naqshbandiyya in the pre-Mujaddidi Phase: A study in Islamic religious culture and its transmission*, P.h.d thesis, Princeton University, 1992, ss.47-8

aynı çizgide devam etmişti.²⁸ Ancak Halvetiyye ile kıyaslandığında hiçbir zaman II. Bayezid'in en gözde ya da en çok destek verdiği tarikat konumunda değildir. Diğer taraftan II. Bayezid dönemi ile başlayan "Sünnileştirme ve heterodoksiyi elimine etme"²⁹ politikasının tezahürü olarak her türlü sünni hareketin belirli ölçüde de olsa kollandığı ve zaman zaman mali kaynak ayrıldığı görülmektedir. Hoca Sa'deddin'in ifadesine göre 1503 yılında bunun için 86000 akçelik bütçe ayrılmış otuzu âlim olmak üzere şair ve bir kısım şeyhe maaş bağlanmıştı. Bu bağlamda Nefahatü'l-Üns müellifi ve önemli Nakşi şeyhi Abdurrahman Câmi'ye 1000 flori, Buhara'daki Nakşi Dergâhı şeyhlerine de 5000 akçe gönderilmekte idi.³⁰

Mevleviyye

Tarikat üzerine en fazla yazılan sufilerden ve "batıda en çok tanınan mutasavvıf "³¹ olan büyük veli Mevlâna Celaleddin Rumii'ye nispet edilir, ancak aslında O'nun tarafından kurulmamıştır. "*Aşk ve melâmet yolunun bir kutbu olan Mevlâna'nın yolunda şeyhlik, dervişlik, dereceler, tören, hususi giyim ve tekke yoktur.*"³² Tarikat sonraki dönemlerde Sultan Veled'in makama geçmesi ve tekkenin kurulmasıyla inkişaf etmeye başlamış ve O'nun da oğulları-özellikle Ulu Arif Çelebi-vasıtasıyla gelişimini tamamlamıştı. Bu aşamadan sonra Mevlevilik Mevlana soyundan gelen ve "çelebi" unvanını alan şeyhler tarafından

²⁸Emir Buhari'nin müritleri zamanla artınca Fatih Camii civarında bir tekke yaptırılmış, hatta Ayvansaray'ye göre II. Bayezid bu tekkenin tam karşısına bir mescit yaptırmıştı. bk. Ayvansaryi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini- Sivil Mimari Yapılar* , haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları. Burası da kafi gelmeyince biri Ayvansaray'da diğeri de Edirnekapı'da iki tekke daha yaptırılmıştır. bk.Öngören,,a.g.e.,s.120; Le Gall, *The Ottoman Naqshbandiyya in the pre-Mujaddidi Phase: A study in Islamic religious culture and its transmission* ,s.82. Özellikle Ayvansaray'daki Emir Buhari Tekkesi sonraki yıllarda İstanbul'da nakşibendiyyenin merkezi durumunda gelmiş olmalı ki, halk tarafından oluşturulan birçok vakfın geliri buraya aktarılmıştır.

²⁹Clayer , a.g.e. , s.

³⁰Gündüz, a.g.e., s. 40 . Ayrıca Abdurrahman-ı Camî'nin rafizilerle mücadelesi Nakşibendiyye kaynaklarına da yansımıştır. Bkz. Safi Mevlana Ali Bin Hüseyin, *Reşahat Ayn-el Hayat*, haz. N.Fazıl Kısakürek, İstanbul 1991

³¹Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabcacı Yay. , İstanbul 2004, s.326.

³²Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitapevi ,İstanbul 2006, s.148

temsil edilecek, Konya Mevlana dergâhı tarikatın merkezi konumuna gelecekti.³³

Osmanlı tarihindeki ilk mevlevihâne II. Murad tarafından Edirne'de yapılmıştı³⁴, ancak dönemin başkentinde henüz yeterli nüfuza sahip değildi. II. Bayezid devrinden itibaren Mevleviler Osmanlı sultanlarından ilgi görmeye başladılar.³⁵ Konya Mevlevihane'sinin kubbe içi nakışlarla süslendi ve dergaha bakım onarım yapıldı³⁶, vakfının gelirleri Fatih dönemine nazaran ciddi oranda arttırıldı³⁷, 1491'de II. Bayezid'in izniyle İstanbul'da Galata Mevlevihânesi açıldı³⁸. Vezirler, beyler, paşalar tarafından dergâhlar inşa edilip, vakıflar tahsis edildi.³⁹ Belli ki devlet Mevleviliği bir güç olarak algılamaya başlamıştı.

Bayramiyye

Hacı Bayram-ı Veli (öl. 833/ 1429) tarafından Ankara ve çevresinde kurulan tarikat, kurucusu öldükten sonra Akşemseddin'e (öl. 863/1459) nispet edilen Şemsiyye ve Ömer Sikkini'ye (öl. 880/1475) nispet edilen Melâmiyye adlı iki kola ayrılmıştır.⁴⁰

Akşemseddin'in kurduğu Bayramiyye şubesine Şemsiyye-i Bayramiyye adı verilmiştir. Bayramiyye-i Şemsiyye Akşemseddin'den sonra halifelerinden Kayserili İbrahim Tennurî (öl. 887/ 1482) döneminde Tennuriye adını almış kendi oğulları ve Ebu Suud Efendi'nin babası İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsî (öl.920/1514) tarafından sürdürülmüştür. Muhyiddin Yavsî önceleri İskilip'te faaliyetlerine devam ederken, daha sonra Amasya'ya gitmiş ve burada vali olan Bayezid ile

³³Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", *TDVİA*, c.29, Ankara 2004, s.468

³⁴Halil İnalcık, *The Ottoman Empire : The Classical Age:1300-1600*, s.201

³⁵Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) ", *Türk Süffiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 157

³⁶Suraiya Faroqhi, "16-18. yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler / Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973* , ed. Osman Okyar, H.Ünal Nalbantoğlu, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1973, s.201

³⁷Toplam rakam 58555 akçe idi, bunlardan 56116 türbeye ve 2439 akçe vakfa bağlı olan camiye aitti. Bkz. Faroqhi, s.,a.g.m., s. 210

³⁸Tanrıkorur, a.g.m., s. 469

³⁹Gölpınarlı., a.g.e., s. 229-30

⁴⁰Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, "Bayramiyye ", *TDVİA* , c.5., İstanbul 1992, s.269. İki şeyhten hangisinin Hacı Bayram-ı Veli'nin gerçek halifesi olduğu, bunula ilgili aralarında geçen mücadele menkıbelere konu olmuştur. Bunun için bkz. Vicdânî, a.g.e., s.31-37.

yakın ilişki kurmuştu.⁴¹ II. Bayezid şeyhe intisap etmiş hatta gözetiminde halvete dahi girmişti.⁴² Sultan olduktan sonra M. Yavsi'yi de İstanbul'a davet eden II. Bayezid Onun için İstanbul'da bir tekke yaptırdı. Bu İstanbul'daki ilk Bayramî tekkesiydi.⁴³ Sultan'ın tahta oturduğu dönemde vefat etmiş olan M. Yavsi'nin müşşidi İbrahim Tennuri'ye de halifesi vesilesiyle muhabbet beslediği, türbesini bizzat yaptırmışından anlaşılmaktadır.⁴⁴ M. Yavsiyle yakın ilişkisi sebebiyle olmalıdır ki, Şakaik-i numaniyye ve Kühü'l Ahbar gibi eserlerde M. Yavsi "şeyhü's-sultan", "hünkâr şeyhi" gibi unvanlarla anılmıştır.⁴⁵

II. Bayezid bir başka Bayramî şeyhi olan Baba Yusuf'a da intisab etmişti. O'na karşı ayrı bir sevgisi olup, bazı merasimlere onu da beraberinde götürürdü.⁴⁶

Kadiriyye

Abdulkadi-i Geylani'ye (öl. 1167) nispet edilen Kadiriyye tarikatının Osmanlı Anadolu'suna girişinin XV. Asrın ortalarında Eşrefoğlu Abdullah Rumi (öl. 1469) vasıtasıyla olduğu belirtilmektedir.⁴⁷ İstanbul'a girişi ve yaygınlık kazanması ise İsmail Rumi ile gerçekleşmiştir.⁴⁸ Eşrefoğlu Rumi'nin ölümü üzerine kızının II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun tarafından saraya alınıp yetiştirildiği ve Eşrefoğlu'nun halifesi Şeyh Abdurrahim-i Tirsî ile evlendirildiği menkıbede geçer.⁴⁹ Hatta aynı menkıbede şehzade Korkud'un annesi Abdurrahim Tirsî'den, eşi Zuleyha Hatun aracılığıyla sultan II. Bayezid'den sonra oğlunun padişah olması için himmet talep eder. II. Bayezid'in Kadiriyye tarikatıyla ilişkisi üzerine bildiğimiz sadece bu menkıbe aracılığıyla yapacağımız

⁴¹ Öngören, a.g.e., s.159

⁴² M. Alî, Kühü'l Ahbar, a.g.e., s. 816

⁴³ M. Alî, a.g.e.,s.1001 ; Hoca Sadettin, s.255; Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, a.g.m., s. 273

⁴⁴ Mehmet Çayiroğlu, " Kayseri'de Kitabelerinden XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, XIII. Sayı, s. 546

⁴⁵ Öngören, a.g.e., s. 247 ; Hoca Sadettin, a.g.e., s. 255

⁴⁶ Bkz. aynı yer.

⁴⁷ Öngören, a.g.e., s. 223 ; Vicadani, a.g.e., d. 108 ; Nihat Azamat, Kadiriyye, TDVİA, c.24, İstanbul 2001, s. 132

⁴⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2006, s.227

⁴⁹ Abdullah Veliüddin Bursavî, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, haz. Abdullah Uçman, Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s.43

yorumdan ibarettir. Buna göre II. Bayezid Abdurrahim Tırsi ile de belirli bir yakınlık kurmuş olmalıdır.

Kalenderiyye, Bektaşiyye

Osmanlı Beyliği kurulduğu dönemde Anadolu topraklarındaki İslamlaşma -coğrafi anlamda- bütünüyle Ortodoks değildi. Yerleşik olmayan unsurlar İslami öğrenme şekillerinden dolayı, yani kitabi olmayan ve oral yolla gelen bilgilerin zamanla değişip, yan etkenlerle ve kendi köklerinden gelen inanç ve kültürlerin sentezlenmesiyle "heteredoks" bir din anlayışı geliştirdiler.⁵⁰ Yakınlık duydukları sufi akımlar da aynı paralele şekillendi. "Abdalan-ı Rum" denilen Osmanlının öncü gazilerinin kimisi Kalenderî, Haydarî, kimisi ise Yesevi ya da Vefaî dervişleriydi. Osmanlı Beyliğinin kuruluşundan önce Anadolu'ya gelen de vardı, Osmanlıyla Avrupa'ya geçen de oldu.⁵¹

Kökene Horasan Melametiliğine dayanan⁵² 10. yüzyıldan itibaren ilk defa Orta Asya ve İran'da görülmeye başlayan ve Hinduizm, Budizm, Maniheizm gibi eski Asya dinlerinden etkiler taşıdığı anlaşılan kalenderilik 13. yüzyıldan itibaren toplumsal yığınlar halindeki hareketlenmeleriyle dikkat çekici hale gelmişti.⁵³ Cemaleddin Savî'nin önderliğindeki Kalenderilik Suriye ve Mısır'da ve sonra Kutbeddin

⁵⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Köprülü-F.Babainger,*Anadoluda İslamiyet*, İnsan Yayınları : F.Köprülü , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay. , Ankara 2009 ; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011

⁵¹Moğol istilasından sonra, Türkistan, Buhara, Irak, İran'dan Anadolu'ya göçen derviş kitleleri Selçuklu himayesine sığınmışlardı. İstiladan önce ve sonra Anadolu'ya gelen dervişler arasında çoğunluk Kalenderiye onun Haydari şubesine mensuptu. Bkz. Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, s.49 . Diğer yandan Osmanlı fetihlerinde öncü olarak Rumeli'ye giden ve Balkan topraklarının İslamlaşmasında etkin olan dervişler için bkz. Iréne Beldiceanu-Steinherr," Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan : Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol : Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)* ,ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.50-73 ; Iréne Mélikoff, "14.-15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlara Yerleşme Yolları", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde ....*, s.178-191: Ömer Lütfi Barkan, " Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakflar ve Temlikler .İstila Devirlerinin Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*,2, 1942, s.279-386

⁵²Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı İmparatorluğunda Din, 14.-17. Yüzyıllar", *Yeni Çağ Anadolu'sunda İslamın Ayak İzleri : Osmanlı Dönemi* , Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 100 : Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, s.49

⁵³Ahmet Yaşar Ocak , " Kalenderiler ve Bektaşilik", *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 121

Haydar'a nispet edilen Haydarilik şubesiyle İnan'da gelişimini sürdürdü.⁵⁴ 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yayılmaya başlayan Kalenderilik Anadolu heterodoksisini ciddi şekilde etkiledi. Babai ayaklanmasından sonra diğer heterodoks tarikatlar gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayıldılar.

Osmanlı Devleti açısından bu grupların kitleler halinde bulunmaması ve kontrol halinde tutulması önemliydi.⁵⁵ Otorite açısından sorun oluşturmadıkları sürece tolere edilebilirlerdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti tarikatların "heterodoks" ya da "ortodoks" olmalarıyla ilgilenmiyordu.

II. Bayezid'in saltanatında, 1492'den sonra işler değişmiş görünmektedir. Arnavutluk seferi dönüşü, sultana karşı girişilen suikastla kalenderler açısından tarih farklı bir yol izleyecektir.⁵⁶ Edirne kadısının olayı araştırması sonucu Otman Baba kalenderlerinin olayla ilgileri tespit edilmişti.⁵⁷ Bazı batı kaynaklarında ise Arnavut asisi Stefan Çernoyeviç'in bir adamının kılık değiştirerek intikam amacıyla bu

⁵⁴ Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanılmaz Kulları / İslam Dünyasında Derviş Topulukları 1200-1550*, Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2011, s. 13

⁵⁵ "Tarikatlar devlete bağlı olup vakıf kabul eden uyumlu (conformist) ve devlete karşı olan bağımsız ve isyana hazır (non-conformist) olarak iki gruba ayrılırdı". İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye...*, s. 22 ; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ocak, "Türkiye Tarihinde Siyasal Otorite ve Sufi Çevreler : Genel Bir Analitik Bakış (XIII.-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı Sufişiğine Bakışlar*, Timaş Yay., İstanbul 2001 .Bu durum aslında büyük yığınlar oluşturabilecek her organizasyon için geçerliydi. Zira kalabalık grupların merkezi otoriteyi sarsacak hareketlerinin durdurulması güç olabilirdi. Örneğin 16. yüzyılın ikinci yarısında kıtlık yüzünden Rusya civarından Osmanlı topraklarına giren Tatar ve Nogay'lar'ın toplu halde bırakılmaması ve dağıtılması konusunda merkezden emirler geliyordu. Bkz. *3 Nolu Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560)* , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını : 12, Ankara 1993, nr. 894, s.403

⁵⁶ Ahmet Yaşar Ocak, " Kalenderi Dervishes and Ottoman Administration from the Fourteenth to the Sixteenth Centuries", *Manifestations of Sainthood in Islam*, ed. Grace Martin Smith-Carl W. Ernst, The Isis Press, İstanbul 1993, s.249 . Ayrıca suikast olayı ile ilgili, bkz. Oruç, a.g.e., s. 153 ; Saadetin , a.g.e., c.III, s.274-75 ; İbn-i Kemal, a.g.e., s. 128 ; Mustafa Ali, a.g.e., s. 867

⁵⁷ Ocak, a.g.y ; Halil İnalçık, " Dervish and Sultan : An Analysis of the Otman Baba Vilayetnamesi ", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s. 32 . Oruç Beğ tarihinde bunun bir Haydari dervishi olduğu yazar. Bkz. Oruç, s. 153

saldırısı düzenlediği iddiası bulunmaktadır.⁵⁸

Bu olaydan sonra kalenderîlere karşı takibat başlamış, padişah buyruğuyla Filibe ve Zagra'nın doğusundaki bölgelerde bulunan ateist abdallar, dervişler, ışık taifesi toplanmış, suikastın müsebbibi olduğu düşünülen Otman Baba dervişleri idam edilmişti.⁵⁹ Diğerlerinin bir kısmı da dinsel sapkınlıktan dolayı siyaseten katl olunmuş, kalanlar da Anadolu'ya sürülmüştü.⁶⁰ II. Bayezid devrinde Sünnileştirme çabalarının başlamasında birinci etken bu vaka idiye de asıl problem on yıl sonra yavaş yavaş kendini gösterecekti. Kızılbaşların Safevi Devleti kurucusu Şah İsmail'in uzun soluklu propagandaları sonucu hareketlenmeleri, Osmanlı Devleti için bir dizi sorunu beraberinde getirdi.

Safevi Devleti'nin 1501 yılında fiilen kurulmasından sonraki iki yüz yıl boyunca devam eden Osmanlı-Safevi mücadeleleri bölgenin ekonomik ve sosyal görünümünü yeniden şekillendirecek kadar şiddetliydi.⁶¹ Mücadelenin savaşa dönüşmeden önceki safhası özellikle Şah İsmail'in ve halifelerinin, İsmaili Şiiliğine yakın ve Osmanlı topraklarındaki Türkmenlerin popüler inançlarıyla karışmış propagandalarıyla geçen dönemdi.⁶² II. Bayezid'in saltanatına tekabül eden zaman zarfında Osmanlı karşı-tehditlerle tehlikeyi bertaraf etmeye çalıştı. "Teke ve Hamidili'nde yaşayan müritlerle, Ali dostları"⁶³ Modon ve civarına sürüldü ve geri dönmelerinin engellenmesi için uç beylerine emirler verilip hiçbir sufinin sınırdan geçirilmemesi istendi.⁶⁴ Şah İsmail'in amacı Türkmen kitlelerini kendisine çekip askeri gücünü arttırmaktı. İlk etapta tedbir işe yaradı. İlerleyen dönemde yine "Erdebil sufilerinden Erdebil oğluna giderken dutulan sufiler" Osmanlı merkezi

⁵⁸Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları : Bayezid (II)-Yavuz-Kanuni*, İsam, İstanbul 2011, s. 34

⁵⁹İnalcık, a.g.e., s.32-3

⁶⁰İbn-i Kemal, a.g.e., s.129 ; M.Ali , a.g.e.,s. 268 ; Oruç, s.167

⁶¹Osmanlı'nın İran seferlerinin, devlet-taşra ilişkilerindeki ve taşra üretimindeki değişime yaptığı etki için, örneğin, bkz. Dina Rizk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Taşra Toplumu : Musul 1540-1834*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008

⁶²Ahmet Yaşar Ocağ, "Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (XVI.-XVII. Yüzyıllar)" , *Bellekten*, C.LXVI (246) , TTK, Ağustos 2002, s. 516

⁶³Saadettin, a.g.e.,c.III., s. 346

⁶⁴Oruç, a.g.e., s.219;Saadettin, a.g.y. ; İbn-i Kemal, a.g.e., s. 251; H.J.Kissling, " Sultan Bâyezîd II ve Françesko II Gonzaga" , *Türkiyat Mecmuası*, 1968, c. 15, s. 70

yönetiminin Sivas, Amasya, Teke ve Trabzon havalisine emir üstüne emir yollamasına neden oldu.⁶⁵ Bu emirlerde, yakalanan sufilerin sorgusuz sualsiz siyaseten katl olunması, üzerlerindeki ise yakalayanlar tarafından alınabileceği belirtilmiş, ancak görünen o ki, bazı idareciler durumu kendi lehlerine çevirip yakaladıkları halifeleri iki bin sufileri ise dört yüz akça karşılığı serbest bırakmışlardı.⁶⁶ Siyaseten katl emirinin bu kadar net ve çabuk verilmesi Osmanlı yönetiminin normal şartlarda uyguladığı bir yöntem değildir. Diğer taraftan İstanbul'daki Kızılbaşlar da takibata uğradı ve evleri yakıldı.⁶⁷ Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Merkezi yönetimi sert tedbirlerle Şah İsmail'in güçlenmesini önlemeye kendi topraklarında çıkması muhtemel isyanın önüne geçmeye çalışıyordu.

II. Bayezid 1501 yılında Dimetoka Kızıl Deli Tekkesindeki Balım Sultan'ı, Kırşehir yakınlarındaki Hacı Bektaş Tekkesinin başına getirerek, aslında resmi olarak Bektaşilik tarikatını kurmuş oldu.⁶⁸ Atama aslında doğu Anadolu ve yöresinde aynı dinsel temelleri paylaşan aşiretleri merkeze bağlamak amacını güdüyordu. Aşiretler kendi reislerini aynı zamanda şeyhleri olarak görüyorlardı.⁶⁹ Bu durum dinsel bir tarikattan siyasal bir yapıya dönüşen Safeviler için aşiretlerin kontrolünü sağlaması açısından avantaj sağlamıştı. Sultan II. Bayezid Balım Sultan'ı Dede Baba unvanıyla atayıp, değişik bölgelerde tekkeler oluşturarak karşı-kontrol sağlamayı planladı. Tekkenin başına geçen babalar dinsel bir evlenme perhizine uyacak böylece aşiretlerin patrilineal liderlerinin uhdesindeki şeyhlik zinciri kırılarak, Şah İsmail'in nüfuzu

⁶⁵II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihili Ahkam Defteri, nşr. İlhan Şahin- Feridun M. Emecen), İstanbul 1994 , nr.71, s. 21; nr.281, s.78 ; nr.453, s.126; nr.454, s.126

⁶⁶II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihili Ahkam Defteri, nr. 71., s. 21

⁶⁷16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, haz. Şerif Başta, ADTCF Yay., Ankara 1973

⁶⁸Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı İmparatorluğunda Din, 14.-17. Yüzyıllar", s. 116 ; J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, The Clarendon Press, Oxford 1971, s.83

⁶⁹Şah İsmail'in yazılı ve sözlü propagandalarla bu durumdan çok başarılı bir şekilde faydalanmıştır. Şeyhleri-aynı zamanda aşiret lideri- yanına çağırarak veya halifeleri aracılığıyla kendilerine seyyidlik belgesi (siyâdetname) vermek suretiyle hem kendine hem Hz. Ali soyuna bağlamıştı. Propagandanın tafsilatlı bir analizi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak," Babailer İsyânından Kızılbaşlığa : Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa bir Bakış" , *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.252-289

zedelenecekti.⁷⁰

Balım Sultan'ın resmi Bektaşî “ Dede babası” olarak atanması Fatih Sultan Mehmet'in 1450 yılında İstanbul Rum Ortodoks patriği Gregorius'un kaçıyla boşalan patriklik makamına İstanbul'un fethinden sonra II. Gennadios'un ataması⁷¹ ile aynı türden amaca hizmet ediyordu.

Sultan'ın, Şah İsmail'in halifelerinden olan ve Teke yöresinde altı-yedi yıl mağarada yaşayıp çevresinde inanılmaz etki bırakan Hasan'a her yıl düzenli ödeme yaptığı da söylenmiştir.⁷² Bunun sebebi Hasan Halife'yi Şah İsmail'e karşı kullanma isteği olabileceği gibi, en azından hareketsiz kalmasını sağlamak da olabilir. Nitekim Hasan Halife'nin oğlu olduğu iddia edilen Şahkunun II. Bayezid'in öldüğünü zannederek “mehdi”⁷³ iddiasıyla isyan etmesi, sultanın hiç değilse saltanatı süresince isyanı engellemede doğru yol izlediğini gösterebilir bir delil olabilir.

Doğu Anadolu ve çevresindeki aşiretlerin ideolojilerinin ve yöntemlerinin devlet kontrolündeki Bektaşîliğe eklenme çabası kısa vadede etkili olmamış gibi görünüyor. Ancak uzun vadede Bektaşî tekkesinin Balım Sultan ile resmileştirilmesi, diğer heterodoks tarikatların varlıklarını sürdür(e)meyip Bektaşîlik içinde erimelerinde etkili oldu.

Fazlullah Esterabadi'nin Azerbaycan'da 14. yüzyılın ikinci yarısında harflerin gizli anlamlarından yola çıkarak başlattığı “ezoterik dini akım, panteist bir vahdet-i vücudçu anlayış getiriyordu”.⁷⁴ Bir müddet sonra fikirlerinin şeriate aykırı olduğu yönünde ulemânın görüş bildirmesi

⁷⁰Jhon Robert Barnes, “ The Dervish Order in the Ottoman Empire “, *The Dervish Lodge : Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifchez, Universtiy of California Press, Los Angeles 1992 ,s.37

⁷¹Halil İncelik, “ The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans” , *Turcica*, XX-XXII (1991), s.416

⁷²F.W. Haslucks, *Christianity and Islam Under the Sultans*,ed. Margaret M. Hasluck, Vol I, The Isis Press, İstanbul 2000, s.168

⁷³Mehdici hareketler için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “ Kutb ve İsyân: Osmanlı Mehdici (Mesiyânik) Hareketlerinin İdeolojik Arkaplanı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, s. 44-57

⁷⁴Ahmet Yaşar Ocak, “ Osmanlı İmparatorluğunda Din ....” , s. 120

üzerine Timur tarafından yakalatılıp idam edildi.⁷⁵ Halifeleri tarafından yayılan Hurufilik Anadolu'da Mir Şerif ve Nesimi'nin çalışmalarıyla etkili oldu.⁷⁶ Yöntem olarak diğer tarikatların içinde kaybolmayı tercih ettiler, 15.yüzyıl ve sonrasında Hurufileri Kalenderi ve Bektaşî hüviyetiyle varlıklarını sürdürdüler.⁷⁷ II. Murad zamanında saraya kadar giren Hurufiler⁷⁸, II. Bayezid saltanatında da İstanbul'da heterodoks tarikatlar içinde kendilerini göstermişlerdi.⁷⁹

Sonuç

II. Bayezid dini hassasiyetleri olan, sufi bir padişahı. Birçok tarikat mensubuyla yakın ilişkiler kurmuş hatta bazılarına intisab etmiş, onların müridi olmuştu. Özellikle İstanbul'un veba salgınıyla boğuştuğu, depremlerle sarsıldığı dönemden sonra bu eğilimi daha da artmıştı. II. Bayezid saltanatı sırasında tarikatlar kendilerine İstanbul'da yayılma alanı buldular. Halvetiliğin dönemin en yaygın tarikat olmasında sultanın desteklerinin, manevi bağının etkisi büyüktü. Mevleviliğin, Nakşibendiliğin, Halvetiliğin İstanbul'daki ilk tekkeleri onun zamanında yapıldı ya da tahsis edildi. Bizans İmparatorluğundan kalan kiliseler tekke haline getirilerek tarikatların hizmetine sunuldu⁸⁰ ve bunlara vakıf gelirleri bağlandı.

Tekkelerin artışı tarikatların yayılması için önemliydi, ancak işin diğer yönü kitlelerin bölünmesiydi. Yukarıda da değinildiği üzere Osmanlı

⁷⁵Hüsamettin Aksu, "Hurufilik", *TDVİA*, XVIII., İstanbul 1998, s. 410

⁷⁶Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, TTK, Ankara 1989, s. 28. Diğer yandan Fuad Köprülü, 'Aliyyü'l-a'lâ'nın bir Bektaşî tekkesini kendisine mesken tuttuktan sonra Hurufilik düşüncesini Bektaşîlik adı altında yaymasının Anadolu'nun hurufilikle tanışmasında başat etken olduğunu idda eder. Bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s.129

⁷⁷Gölpınarlı, Hurufilik..., s. 32 ; Örneğin Bektaşî şairlerinden Yemini, Virani, Balım Sultanın müridi olan aşık Bosnalı Vahdeti Hurifi idiler. Bkz. Mélikoff, a.g.e., s. 182-185

⁷⁸Taşköprülüzade, a.g.e., s.76

⁷⁹Menavino'nun Kalenderleri betimlediği bir pasajda ".....mezheplerinin o devirde liderleri sayılan Nesimi adlı biri tarafından tertip edilmiş halk lisanında eski metinleri okuyarak dolaşırlar. " ve " Kalenderiler sadakayla yaşarlar, Nesimilerin tarikat nizamına riayet ederler " sözleri Hurufilerin Kalenderilik içinde kendilerini ifade biçiminin göstergesidir. Bkz. Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, Dergâh Yay., İstanbul 2011, s.51-52

⁸⁰Reymond Lifchez, *The Dervish Lodge : Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Reymond Lifchez, University of California Press, Los Angeles 1992 , s.6

Devleti kalabalık yığınların parçalanarak küçük yapılar şeklinde varlıklarını devam ettirmelerini tercih ediyordu. Tekkeler belli bir merkezde yığılan kalabalığı farklı bölgelere dağıttığı için Osmanlının kontrolü açısından tercih sebebiydi. II. Bayezid'in hankâhların, dergâhların ve tekkelerin yapılmasına sağladığı destek Osmanlı'da çok önemli bir sorunun ileride kendini göstermesini de engellemişti. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın en büyük iç problemlerinden olan "dilenciler"⁸¹ Osmanlı da hiçbir zaman sorun olacak kadar çoğalmadılar. Bunda Osmanlının İmaret sisteminin katkısı şüphesiz asıl önemli faktördü. Ancak bazı tarikat mensuplarının dilenerek yaşamlarını idame ettirdikleri gerçeği bunların bünyesinde barındırdıkları "sahte dervişlerin" ve "şarlatanların" aslında günlük yaşamın dilencileri olduklarını düşündürmektedir. Yani sokaklarda dilenmesi muhtemel bir kitle, bir tekke mensubu derviş görüntüsü altında sokaklarda boy gösteriyordu. Tekkenin kendisine sağladığı barınak ve yiyecek ise bu kitlelerin belirli boyutlarda kalmasını ve Avrupa'dakiler gibi kriminalize olmamalarını sağlamıştı.

II. Bayezid'in tarikatlarla olan ilişkilerinde, bilinçsizce dahi olsa, faydacı bir taraf gizlenmiş olabilir. Osmanlı halk İslam'ı tarikatlar çevresinde şekilleniyordu ve sultan böylece yakınlık kurduğu, destek verdiği tarikatlar aracılığıyla halkın geniş kesiminde kabul görüyordu. Cem Sultan'a karşı geniş kitlelerin desteğini almak, halk üzerinde nüfuz sahibi tarikat şeyhlerinin yardımını elde edebilmek önemliydi. Bunun yanında doğuda baş gösteren Şah İsmail tehlikesine karşı Balım Sultan hamlesi, Buhara'daki Nakşi dergâhların maddi yardımlarla desteklenmesi, sultanın tarikat ilişkilerinin mahiyetinin diğer yönünü göz önüne sermektedir.

---

⁸¹Erken Modern dönem Avrupa'sında toplumdaki tamamen dışlanmış, Devlet ve Kilise tarafından sapkın ilan edilmiş, her türlü suçu bünyesinde barındıran dilenci kitleleri üstesinden gelinmesi gereken ciddi bir sorundu. Örneğin 1631-1639 yılları arasında İngiltere'nin 32 ilinde yaklaşık 25000 dilenci, 1770-1780 yılları arasında Fransa'da her yıl ortalama 10000-13000 dilenci yakalanmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Jütte, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge University Press 1994, s.148

Kaynakça

- Abdullah Veliyüddin Bursevî, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, haz. Abdullah Uçman, Kitabevi Yay. , İstanbul 2009
- Abdurrahman Câmi, *Nefâhatü'l-Üns* , ter. ve şerh.Lamii Çelebi, yay. Haz.Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2008
- Aksu, Hüsamettin, "Hurufilik", *TDVİA*, c.XVIII., İstanbul 1998, s.408-412
- Algar, Hamid, "The Naqshbandi Order : A Preliminary Survey of its History and Significance", *Studia Islamica*, 44 (1976), s.123-152
16. *Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, haz. Şerif Baştav, ADTCF Yay., Ankara 1973
- Ayvansaryi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l- Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini- Sivil Mimari Yapılar* , haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001
- Azamat, Nihat, " Kadiriyye", *TDVİA*, c.24, İstanbul 2001, s. 131-136
- Barkan, Ömer Lütfi, " Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler .İstila Devirlerinin Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD,2*, 1942, s.279-386
- Barnes , Jhon Robert, " The Dervish Order in the Ottoman Empire ", *The Dervish Lodge : Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifchez, Universtiy of California Press, Los Angeles 1992, s.33-49
- II. *Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihili Ahkam Defteri*, nşr. İlhan Şahin-Feridun M. Emecen), İstanbul 1994
- Bayramoğlu, Fuat-Azamat, Nihat, "Bayramiyye ", *TDVİA* , c.5., İstanbul 1992, s.269-273
- Beldiceanu-Steinherr, Iréne, " Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan : Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol : Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)* ,ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999
- Bryer, Anthony, " Greek Historians on the Turks : The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage", *The Writing of History in Middle Ages*, ed. R.H.C. Davis and J.M. Wallece-Hadrill, Oxford: Clarendon Press, s.471-493
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011
- Clayer, Nathalie, *Mystiques, état et Société Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nous jours*, Leiden 1994
- Çayıroğlu, Mehmet, " Kayseri'de Kiatabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, XIII. Sayı
- Emecen, Feridun M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları : Bayezid (II)-Yavuz-Kanuni*, İsam, İstanbul 2011
- Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz.

- Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, I. Kitap, Y.K.Y., İstanbul 2006
- Faroqhi, Suraiya, "16-18. yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri" , *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler / Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973* , ed. Osman Okyar, H.Ünal Nalbantoğlu, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1973
- Gölpınarlı, Abdulkaki, *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, TTK, Ankara 1989
- _____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitapevi ,İstanbul 2006
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989
- Hammer, Joseph von, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c.I., MEB, İstanbul 1991
- Haslucks, F.W., *Christianity and Islam Under the Sultans*,ed. Margaret M. Hasluck, Vol I, The Isis Press, İstanbul 2000
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu,c.V., Kültü Bakanlığı Yay., Ankara 1992
- Hüseyin Hüsameddin , *Amasya Tarihi*, yay. haz. Mesut Aydın-Güler Aydın, Amasya 2007
- İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, TTK, Ankara 1997
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire : The Classical Age:1300-1600*, New York 1973
- _____, " The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans" , *Turcica*, XX-XXII (1991), s.407-436
- _____, " Dervish and Sultan : An Analysis of the Otman Baba Vilayetnamesi ", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire. Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s.19-36
- _____, " Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı ?" , *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 124
- _____, *Devlet-i 'Aliyye : Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I. Klasik Dönem (1302-1606) : Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2010
- Jütte, Robert, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge University Presss 1994
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2006
- _____, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2004
- Karamustafa, Ahmet T., *Tanrının Kuraltanıamaz Kulları / İslam Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550*, Yapı Kredi Yayınları , İstanbul 2011
- Khoury, Dina Rizk, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Taşra Toplumu : Musul 1540-1834*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008

Kissling, Hans Joachim, "Sultan Bâyezîd II ve Françesko II Gonzaga" , *Türkiyat Mecmuası*, 1968, XV, s. 47-73

Köprülü , F.-F.Babainger,*Anadoluda İslamiyet*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003
_____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay. , Ankara 2009

Kuşeyri, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. , İstanbul 2009

Le Gall, Dina, *The Ottoman Naqshbandiyya in the pre-Mujaddidi Phase: A study in Islamic religious culture and its transmission*, P.h.d thesis, Princeton Universty, 1992

_____, *A Culture of Sufism : Naqshbandis in the Ottoman World, 1450-1700*, New York 2005

Mélikoff , Iréne, "14.-15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlara Yerleşme Yolları", *Sol Kol : Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)* ,ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 178-191

Menavino, Giovan Antonio, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev.Harun Mutluay, Dergah Yay. , İstanbul 2011

Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannümâ* , *Osmanlı Tarihi (1288-1483) kısmı*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay. , İstanbul 2008

Mustafa Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr*, I. Cilt II. Kısım, haz.Ahmet Uğru, Ahmet Gül, Musfata Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri 1997

3 Nolu Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560) , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını : 12, Ankara 1993

Ocak, Ahmet Yaşar, " Kalenderi Dervishes and Ottoman Administration from the Fourteenth to the Sixteenth Centuries" , *Manifestations of Sainthood in Islam*, ed. Grace Martin Smith-Carl W. Ernst, The Isis Press, İstanbul 1993

_____, " Kutb ve İsyân: Osmanlı Mehdici (Mesihanik) Hareketlerinin İdeolojik Arkapları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, s.44-57

_____, " Osmanlı Kaynaklarında ve Modern Türk Tarihçiliğinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (XVI.-XVII. Yüzyıllar)" , *Bellekten*, C.LXVI (246) , TTK, Ağustos 2002, s.503-516

_____, " Babailer İsyânından Kızılbaşlığa : Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa bir Bakış" , *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 252-290

_____, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar)", *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları , İstanbul 2007, s.148-160

_____, "Türkiye Tarihinde Siyasal Otorite ve Sufi Çevreler : Genel Bir Analitik Bakış (XIII.-XVII. Yüzyıllar)" , *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, Timaş Yay. , İstanbul

2011

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Din, 14.-17. Yüzyıllar", *Yeni Çağ Anadoluşunda İslamın Ayak İzleri : Osmanlı Dönemi* , Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s.84-147

Oruç Beğ Tarihi, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay. , İstanbul 2008

Osmanlılarda Sağlık, II.Cilt , ed. Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, İstanbul 2006

Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf ; Anadolu'da Sûfîler ,Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)* , İz Yayıncılık , İstanbul 2003

Safi ,Mevlana Ali Bin Hüseyin, *Reşahat Ayn-el Hayat*, haz. N.Fazıl Kısakürek, İstanbul 1991

Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yay. , İstanbul 2004

Vicdâni, Sâdık, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye (Tarikatlar ve Silsileleri)* , yay. haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995

Tanrıkorur, Barihüda, "Mevleviyye", *TDVİA*, c.29, Ankara 2004, s.468-474

Taşköprülüzade İsamüddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi , *eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâ'i'd -Devleti'l-Osmâniyye*, haz.Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul 2007

Trimingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, The Clarendon Press, Oxford 1971

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.II. , Ankara